

PŁASZCZ (305) *sb m*

-ą- (247), -a- (2); -ą- : -a- *BibRadz* (6:1), *SkarŻyw* (17:1).

sg N płaszcz (45). ◇ *G* płaszcz (25). ◇ *A* płaszcz (143). ◇ *I* płaszczem (48); -em (8), -(e)m (40). ◇ *L* płaszczu (12). ◇ *pl N* płaszcz (3). ◇ *G* płaszcz(o)w (4). ◇ *A* płaszcz (12). ◇ *I* płaszczami (4) *KrowObr* (2), *Leop*, *Mącz*, płaszczmi (2) *RejRozpr*, *BielKron*. ◇ *L* płaszczach (4) *KrowObr* (3), *Mącz*, płaszcz(o)ch *RejAp* (2); ~ -ach (3), -ách (1); -ach *Mącz*; -ach : -ách *KrowObr* (2:1). ◇ *du* [*N (cum nm)*] płaszcz *InwMieszcz* 1548 nr 26, 1567 nr 133.] ◇ *A (cum nm)* płaszcz (1) *LibMal* 1545/101v.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI(XVIII) – XVIII w.*

*Okrycie wierzchnie; pallium Murm*¹, *Vulg*, *PolAnt*, *Mącz*, *Calep*, *JanStat*, *Cn*; *chlamys HistAl*, *PolAnt*, *Vulg*, *JanStat*; *pallus Murm*, *Mącz*, *Calep*; *mantellum BartBydg*, *Mącz*, *JanStat*; *vestimentum Murm*, *PolAnt*, *Vulg*; *ricinium (a. recinium) Mącz*, *Cn*; *tunicas, vestis PolAnt*, *Vulg*; *palla, toga Murm*; *chlaena, epitogium, laena Mącz*; *amiculum Calep*; *bardocucullus, palliolata tunica, peplum, peplus, ricinus (a. recinus) Cn* (305) : *ZapWar* 1528 nr 2465, 1542 nr 2556, nr 2557; *BierEz* B3, O3v; *Palla, honestae mulieris vestimentum, ad vestigia usque demissum. [...]* *eyn langer frawen mantel Długy nyewyefcy płacz. Murm* 156, 152; *Mymer*¹ [312]; *HistJóz* A3v [5 r.], B4; *BartBydg* 87; *Ten Dyogenes [...]* *niemiewał na zimę tylko łowity płacz BielŻyw* 70; *wzyalem [...]* *panu yednemv wrynku dwa płaczczya LibMal* 1545/101v, 1543/75v, 77, 1544/85, 87 [2 r.], 90 (29); *RejRozpr* B4 [2 r.]; *Zephira iuz za płacz chwyta Iozepha RejJóz* F5, F5 [2 r.], F5v, F8v, G8, Hv (9); *SeklKat* I2v; *RejKup* M, t7, bb5v; *MurzNT* 176 marg; *GroicPorz* dv; *KrowObr* B2v; *RejWiz* 38v; *Leop Ios* 7/21, 24, *Ruth* 3/7, 15 [2 r.], *Esth* 8/15; *RejZwierz* 8, 39; *WyprKr* 88; *Tedy Achiálz ziąwłzy on płaczcz nowy co miał ná łobie/ rozdárł gi ná dwánáfcie łztuk. BibRadz* 3.Reg 11/30, *Matth* 5/40, *Mar* 10/50; *Achan z narodu Iudá po zwoiowánium miáłtá/ wzyał łobie á zátáil płaczcz czyrwony złotogłowowy BielKron* 47v, 16v [4 r.], 53, 53v, 65 [2 r.], 66v (20); *Laéna sive laena, Płaczcz którego przed czály ná woynie żołnierze et Angures [lege: Augures] Romae, Vziwáli. Mącz* 182d, 47b, 76a, 208c, 273c, d (8); *RejAp* 10v, 60v, 62, 113v; *HistRzym* [2], 2v, 3 [3 r.], 3v [2 r.], 4; *RejPos* 135v, 166v, 217v; *RejZwierc* 64v, 154v, [203]; *KochMon* 32; *BudBib* 1.Reg 15/27, 4.Reg 2/8; *HistHel* C4, D3; *BudNT Matth* 27/28; *CzechRozm* 247; [*Serapion Sydoński*] *podkáfłzy vbogiego/ łwoy mu płaczcz dał/ á łam łiebie obnázył. SkarŻyw* 97, 51 [3 r.], 52, 91, 101 (12); *Płaczcz łtary ná łzacunku łtoi gr 10 ZapKóścier* 1579/1; *MWilcHist* K2; *StrykKron* 442; *CzechEp* 29, 187; *KochFr* 85; *KochPhaen* 8; *KochProp* 14; *Calep* 61a, 391b, 445a, [747]b; *KochFrag* 22; *LatHar* 271, 718; *WujNT Matth* 5/41, s. 94 marg, *Mar* 10/50, 13/16, *Luc* 6/29, 22/36, *Ioann* 19/5, *Act* 7/58[57]; *O płaczczu, y o rzeczy gwałtownie wziętý, choć łwoiý. SarnStat* 625, 625, 644, 681 [2 r.], 1314; *PowodPr* 63; *SkarKaz* 243b [3 r.]; *GosłCast* 60 [2 r.], 61, 67; *wkázował ná łobie [...]* *Płaczcz ná wierzchu biały porządnie vłzyty KlonFlis* A2; *KlonWor* **2, 6, 41; *ZbylPrzyg* B3.

płaszcz czego [= z czego] (4): *Suknia/ płaczcz nowej bárwy/ to włzyłtko odzienie/ Ná głowie iákom piłał/ takie też nołzenie. BielSat* D4 [*idem*] *BielRozm* 30; [2 płaszcz *dobrego sukna InwMieszcz* 1567 nr 133]. *Cf* »płaszcz włoskiego sukna«.

W połączeniach szeregowych (6): *Y nátychmiáł oni mężowie zwiázáni/ y łpłaczczámi łwemi/ y w czápkách/ y w boćiech/ y w łzátách/ wrzuceni łą w połrzod piecá ognia goráiącego. Leop Dan* 3/21;

BielSat D4; Abowiem pátrz gdy łobie wípomniłz [...] Iłzpánłkie wymyłły/ ony dziwne płałzcze/ íáiany/ kolety/ obercuchy *RejZwierc* 57v, 235, 581; *BielRozm* 30.

W *porównaniach* (13): Tyś ią [ziemię] przykrył iáko płałzczem morłkich wod głębołością *LubPs* X5v; *RejWiz* 62v; á przyobłokł íię zápálczywołścią iáko płałzczem. *BibRadz Is* 59/17; *SarnUzn* H3; *RejZwierc* 67, 84v; Ciebie iáłnołł/ iáko płałzcz ozdobjny/ odziaá [Vulg *Ps* 103/2]. *KochPs* 154, 153, 169; *CzahTr* Kv. Cf »jako żebraczy płaszcz«.

W *charakterystycznych połączeniach*: *płaszcz biały* (3), *czarny* (5), *czerwony* (2), *długi* (6), *jasny*, *jedwabny*, *karmazynowy*, *męski*, *niewieści* (3), *nowy* (2), *z długim ogonem*, *okrągły*, *jaksamitem oprawiony*, *ozdobjny*, *panieński (na panny)* (3), *pawłocz(a)ny* (2), *piękny* (2), *pochodzomy*, *pocziwy*, *powszedni*, *pstry*, *purpuryjański*, *senatorski*, *sowity*, *stary*, *sukienny*, *szeroki* (2), *szarłatny (szarłatowy)* (11), *porzładnie uszyty*, *własny* (3), *złotem wyszywany*, *wytarty*, *złotogłowowy*, *złoty* (11), *żółty*; *płaszcz nowej barwy* (2); *płaszcz część* (2), *poła* (2), *sztuka*; *płaszcz krajać*, *oberwać*, *rozszyrzać*, *rozedrzyć*, *ukroić*.

Zwroty: »oblec [kogo], ubierać się w płaszcz; w płaszcz ubrany, obleczony« = *palliatu* *Mącz*; *induere tunicam* *PolAnt*; *palliolatus* *Calep*; *circumdare vestem* *Vulg* [szyk zmienny] (2:1;2:1): IOwifzow obraz wírzał/ w złoty płałzcz vbrány *RejZwierc* 35v; *Mącz* 273d; Bo ták vbierały íię corki krolewfkie dziewice w płałzcze *BudBib* 2.Reg 13/18; *Calep* [748]a; y oblekli go w płałzcz ízarłatowy [Vulg *Ioann* 19/2]. *LatHar* 732; *WujNT Ioann* 19/2.

»(przy)odziać [kogo, co [= część ciała]], przyoblec się (a. pokryć się) płaszczem; odziany płaszczem« = *pallio operiri* *Vulg*; *palliatu*, *palliastru* a. *palliolatim amictu*, *riciniatu* (a. *reciniatu*) *Cn* (3:2; 1): á przyśfédłłf podniefłz płałczá kłorym łobie nogi odzieie/ y położyłz íie tám y bédziefz leżáá *Leop Ruth* 3/4; *BielKron* 53, 158v; Y wnet ták vczyniá/ y pokryá íię płałzczem íego: ták ífz íey nikt poznać nie mogł. *SkarŻyw* 444; Wíęc żołnierze ítárołłcíní/ wíziawłfzy P. Iezufá do ratufzá/ zebráli do niego wízyłtkę rotę: y zewłokłfzy go/ odziałi płałzczem ízarłatowym *LatHar* 699; *SarnStat* 264.

»włóżyć, wziąć, oblec, wrzucić (a. zarzucić), brać, wściágnąć płaszcz« = *circumdare vestimentu* *PolAnt*, *Vulg*; *circumdare chlamydem* *Vulg* [szyk zmienny] (3:3:2:2:1:1): *RejKup* t8; *Leop Ruth* 3/9; Oblecz ná íię płałcz twoy/ á idź za mną. *BibRadz Act* 12/8; Perykles Athenien^{sis} [...] biorąc ná íye Senatorłki íwoy płałcz/ thák íam do íiebie mawiał *OrzRozm* A4; *BielKron* 85; Pallium in collum conijcere, Wrzucić płałcz na rámioná. *Mącz* 162a; *KochMon* 24; Ku temu [*Helizeuszowi*] przyftápiwłfzy [*Helijasz*]/ płałcz íwoy nań zárzućł *HistHel* C4v; *SkarŻyw* 52, 452; *WujNT Matth* 27/28, *Act* 12/8.

»z(d)jąc płaszcz« (5): A ziąwłfzy Ionáthán z íiebie płałcz [Et exuit se *Jonathan pallio*] kłhory miał ná łobie/ dáł gi Dawidowi *BibRadz* 1.Reg 18/4; Przyfzedłem pothym ku trzećiemu obrázowi kłoryz miał płałcz złoty/ á ziąłem płałcz *HistRzym* 3, 2v; *HistHel* D3; *StryjWjaz* D3.

»płaszcz zedrzyć, zwlec, zerwać; zwlec [kogo] z płaszcz« [szyk zmienny] (3:1:1;2): A pomniłz to gdym vciec chciá płałczes zemnię zdarła *RejJóz* H5v, Gv; *RejZwierc* 80v, [203]; A gdy íię naurágáli íiemu/ zewłekli íy z płałczá ízarłatowego [*exuerunt eum chlamydem*]/ y oblekli íy wízaty íego. *BudNT Matth* 27/31 [przekład tego samego tekstu *LatHar*]; *SkarŻyw* 452; *LatHar* 699.

Wyrażenia: »deszczowy płaszcz« (3): Lacerna, Defzczowy płaŹcz ták męski yáko y niewieŹcy. *Mącz* 181c, 142b, 181c.

»płaszcz dla niepogody« (3): Płaszcze na panni dla niepogodi. *WyprKr* 88v, 88, 88v.

[»płaszcz ostrodomski« = *drogi płaszcz uszyty z amsterdamskiego sukna*: 2 płaszcz, 1 ostrodomski, drugi powszedni *InwMieszcz* 1548 nr 26, 1550 nr 39.]

»płaszcz włoskiego sukna, [włoski]« = *płaszcz uszyty z włoskiego sukna* (2): Item powya[da] yfch płaŹcz wloŹkyego Źukna, Anna Źchynkarka, kthora v drigali fluzi vkradla *LibMal* 1546/114v; *WyprKr* 88; [suknia purpuriańska, płaszcz włoski, a drugi ostrodomski *InwMieszcz* 1550 nr 39].

»jako(by) żebraczy płaszcz« [szyk 2:1] (3): (*nagł*) Kanon Papięski WemŹzale. (-) Kánon záŹię ięft/ iákoby iáki żebráŹy płaŹtz/ który bywa z rozmáitego płaćia zlátány y wŹyty *KrowObr* 196v; *RejZwierz* 44v; A iáko żebráŹy płaŹcz ták Źie wŹytko porze *RejZwierc* 270; [Naprzód, że to miasteczko jako żebraczy płaszcz osiadło na zbieranym gruncie od przyległych wsi, co kędy z której strony blizu pod miasteczko podległo, to wszystko przyłączono. *LustrLub* 77].

Szeregi: »dalmatyka i płaszcz« (1): Potym Arcybiskup Źiędzie/ á Krol przed nim klęknie/ około ktorego Biskupi Źtoia/ támże z niego zdeymuią Dálmátykę y płaŹcz *StryjWjaz* D3.

»płaszcz i odzienie« (1): Teyże nocy vkaŹał Źie Alexandrowi Merkurius máiac ná Źobie płaŹcz y odzienie Macedońskie [*portans clamidem ac vestem macedonicam*] *HistAl* E8v.

»(zwierchnia) suknia, (albo, i) płaszcz« = *tunica et vestis Vulg; pallium aut chlamys JanStat* [szyk 4:1] (5): *Mącz* 52a, 107a; *Pallium* – Zwierchnia Źuknia. płaŹcz. *Calep* [748]a; *WujNT Act* 9/39; (*nagł*) PrzyŹięgá ZydoŹka. (-) ZYd ma Źie obróćić przeciŹwko Źońcu oŹobnie od ludŹi inych: y ma Źtać boŹo ná iednym Źtołku przyoblóŹy ie płaŹczem ábo Źuknią *SarnStat* 264.

»szata, (albo) płaszcz« [szyk 3:1] (4): *Murm* 152; Nie będye odięto doŹtoieńŹtwo/ [...] z Iudy/ [...] áŹ przydzye ten który ma poŹan być/ [...] omyie w winie Źzátę Źwoię/ á we krwi iágod płaŹcz Źwoy *BielKron* 18v; *Mącz* 273d; *GosłCast* 11.

Przen (32) : Bo żebracy obłudni ná IudaŹá robią: A w liŹiá Źkorę płaŹczce y twarzy Źwe zdobia. *KlonWor* 51.

Zwroty: »płaszczem się nakrywać« (1): Iáko drugi członki Źwé okrył odŹzieniem/ Ták on zewŹząd obłožon ięft złorzeczeniem. A to téŹ/ iáko wodá/ w iego wnątrznóŹci/ A/ iáko tłuŹty oléy/ wpiło Źye w koŹci. BodayŹe Źye tym płaŹczem wiecznie nákrzywáł [*Fiat ei sicut vestimentum, quo operitur Vulg Ps* 108/19] *KochPs* 169.

»płaszczem okrywać« (1): co w morzu kápie Źye głębokiem [*tj. ryby*]/ Ták téŹ co y po wietrze [*lege: powietrze*] płaŹczem Źwym Źzérokiem Okrywa [*tj. ptaki*]. WŹyŹtko dŹiatki Źwé wiernie miłuię *ZawJeft* 32.

»płaszczem pokrywać« = *prawdopodobnie: nadawać wysoką rangę, uszlachetniać* (1): Ták ia/ o zacny królu [o *Władysławie Warneńczyku*]/ twym imięniem/ [...] Swé podłé rymy zdobieŹ/ ábych mógl przy tobie/ Wćifnáć Źie w ludzką pámięć/ coŹ ty ziednáł Źobie. Naydá Źie/ króm wątpienia/ wielowładny pánie/ Którym ku twéy ozdobie wymowy doŹtanie: Międyz którými dopuŹć tym téŹ iábłkóm pływáć/ Siłá ich Źwoim płaŹczem moŹeŹ ty pokrywáć. *KochFrag* 42.

»[co] płaszczem (przy)odziać« (2): Dzięńli po niebie światło fwe rozleie/ Nocli świat płaszczem czarnym odzieie *KochPs* 139; *SapEpit* A4.

»na płaszczu siedzieć, [za kim] wozić się« = *wykorzystywać kogoś [szyk zmienny] (1:1): (did)* Kupieć fye łmieje/z Mnicha/ jż pierwey Czartowi grozył (-) Nuże miły Herkulefie Toż teraz ona rzecz wliefe Czoż ya zawždy czartu grozył A on fie za tobą wozył Na płaszczu łmieyacz fye łciebye *RejKup* x6v, y7.

»włożyć płaszcz ozdobny« = *pocieszyć (1):* Zdiąłeś [*Panie*] ze mnie wór żałobny/ A włożyłeś płaszcz ozdobny [*circumdedisti me laetitia Vulg Ps* 29/12]. *KochPs* 41.

a) *Pozór, zasłona (15)* : Włzyfcy fię wolnością śláchecką bronią/ włzyfcy ten płaszcz ná fwe zbrodnie kładą *SkarKazSej* 659a.

Zwrot: »pokry(wa)ć (się), [zasłaniać się] płaszczem; płaszczakrywany (a. pokryty)« [*w tym: czego (4)*] [*szyk zmienny*] (4;2): *GórnDworz* D [2 r.]; przywára/ tedy tym łłachetnym płaszczem s łławney prawdy vrobionym łnádnie zówždy może być pokryta *RejZwierc* 83; Tym płaszczem prawdziwego łłowá Bożego/ kázde fię kácerstwo pokryć może *SkarJedn* 36; *CzechEp* 388; *GosłCast* 22; [y prozno fye płaszczem Ewányeliey páná Kryftufowey zálłániafz. *ZebrzydOdpow* a3v].

Wyrażenie przyimkowe: »pod płaszczem« (8): Wierę kiedy fie tá [*harda białogłowa*]/ ták łrodze obchodzi s tymi/ ktorzy łá iey chęci dobrze godni/ pewnie ci ktorzy nie łá godni/ w popiele v niey leżec mułzą: Owa pod tym płaszczem/ miewáią [*białogłowy*] więcz biełiadki nietrefne ledá s kim *GórnDworz* Dd3; *LatHar* 126.

~ *pod płaszczem czego (4):* Małz y mniełzych modlitw nieco/ ná rozlicznych mieścách drukowánych: ále pod płaszczem krotkości/ [...] naydziełz nie máło rzeczy wierze powłzechney przeciwnych *LatHar* +4v; *SkarKazSej* 695a; [*BolHist* I3; *CerGór* 32]. Cf »pod płaszczem zakryty«.

Wyrażenia: »pod płaszczem zakryty, zatajony, zakrywa się« [*w tym: czego (2)*] [*szyk 2:2*] (2:1:1): *GroicPorz* h4v; *BibRadz* I 351b *marg*; Bo vzywáią do tego rzemiełłá/ [...] żeby fie tym prędzej w łáłkę pánów wkrádlí/ y zátym onę śwá zátáioną pod płaszczem dobroci chytrość wynurzyli *Phil* G4; *SarnStat* 923.

»pod żebraczym płaszczem« (1): około Zebraków w Miálteczkách ná dobrym rządzie bárzo łchodzi/ á wiele fye pod thym żebraczym płaszczem złodzieyftwá y innego łotroftwá zákrywa *GroicPorz* h4v.

[*Szereg:* »pod płaszczem i farbą«: ták y inłzych wiele obłudnych łudzi y nieprzyacíoł Bożych/ ktorzy pod płaszczem y farbą śwíátobliwósci y żalu z łtrony chwały Bożey prawdę wywrócić chćieli/ [...] po długim vdręczeniu z śwíátá zefzli *BolHist* I3.] ~

b) *Ochrona, opieka, bezpieczeństwo (6)* :

płaszcz czego (3): *OrzQuin* Q3; Rácz/ o Boże moy/ płaszcz łáłki rozłzerzyć *GrabowSet* S4, S4.

Zwroty: »pod płaszcz kryć« (1): Iákoć chwały nie dáwáć/ gdyś mego/ przewłoki/ Nawróceniá/ pod łáłki łwey płaszcz krył łzeroki. *GrabowSet* S4.

»płaszczem przykryć« (1): y przypominał im łłowá Konłtantyná wielkiego: [...] Bych Biłkupá ábo zakonniká/ czyniącego łprołny vczynek oczymá łwemá widział: łam bych go łwym płaszczem przykrył/ áby nikt báczyc łiego grzechu niemogł *SkarŻyw* 107.

»spod płaszcz być wysadzony« (1): Rad nierad vléc muśi/ choć y człowiek godny: Gdy z przywary oyczytych złych łpraw iest wiadomy: Z podpłaczca/ by kto nie rzékł/ żeś ty wyłádzony. *GosłCast* 33.

c) *Zwrot*: »zebraczy płaszcz« = *falszywe (z punktu widzenia autora) poglądy* (2) : *RejAp* 54v; *Kuźą* fię o to/ dźiśieyfy nowi wykrętácie/ zbieráiąc y ftąd/ y zowąd/ czymby ten zebrácie podárty płóczcz/ zálátác mogli *NiemObr* 30.

a. *Wierzchnie okrycie duchownego lub zakonnika; szata liturgiczna* (20) : (*nagł*) Kupiec fię też odmiewa Mnichowi (-) [...] Alecz yá za twą Kapiczá lícze nie puyde z gromnicza Abys mie śwym płóczczem zakrył *RejKup* x2, c6, v2, bb3v; *Thenże* Papielz dał tym Mnichom tzarne płócztze/ á ná tzarnych płócztzech tzerwone krzyże. *KrowObr* 136v, 136, 136v; *RejWiz* 59v; *BielKron* 188, 359v, 437v.

W połączeniach szeregowych (4): Niebacziś też Stánu mego Od boga pomazanego Infuli ni Curwatory Płóczow/ Ornatow/ y Stuły *RejKup* bb7, t2v; *KrowObr* B, 242; [*MetrKor* 1581 129/60v].

Zwrot: »nosić płaszcz« (1): *Nośzą* ci zakonnicy białe płóczcze á ná nich krzyżyki czarne *BielKron* 346.

Wyrażenia: [»płaszcz kropidlny« = *prawdopodobnie szata liturgiczna*: *thenże* nowy brath [...] ma okazacz płóczcz kropidlny, ornath, Dalmatikę, suknią kaplanśką. *MetrKor* 1581 129/60v.]

»płaszcz papieski« (1): A gdy fię nie mogli zgodzić/ dáli mu [*Janowi z Apulijej*] płóczcz Papielski s tą mocą/ ná ktorego gi wdzyeiefz/ tego przyimiemy zá Papielza. *BielKron* 188.

Szeregi: »płaszcz i (albo) kapica« [*szyk 1:1*] (2): *KrowObr* 135v; *Prułki Miłtrz* [...] potym zrzuciwfy kápice albo płóczcz s krzyżykiem/ ná kfięstwo Prulkie od Krolá przełożon. *BielKron* 419.

»płaszcz i suknia« (1): Dármo też y ony krzyże [*stawiacie*] tzarne/ białe/ tzerwone/ ktore mnify ná płócztzech/ y na łukniach nośzą? *KrowObr* 239.

Synonimy: *kitel, mantel, żupica; a. kapica.*